

Gennemførelse i uddannelsessystemet – hvilke barrierer er der?

Niels Egelund

*Professor, dr.pæd., direktør for
Center for Strategisk Uddannelses-
forskning, Institut for Uddannelse og
Pædagogik, Aarhus Universitet*

Regeringen har sat som mål, at 95 procent af en ungdomsårgang skal have mindst én ungdomsuddannelse i 2015, og det er et mål, der er stor enighed om blandt partierne i Folketinget. En styrkelse af uddannelsesniveaueet i Danmark er da også en kilde til fremtidig vækst, demokrati og velfærd. Det er derfor vigtigt, at folkeskolen er i stand til at give eleverne kompetencer, der betyder, at de kan gennemføre en ungdomsuddannelse. Denne artikel præsenterer den forskningsmæssige viden, der foreligger i dag, og fremsætter hypoteser, der fremover vil blive arbejdet på ved Center for Strategisk Uddannelsesforskning.

I folkeskolen skabes fundamentet for videre uddannelse, og der er da også i de seneste år kommet betydeligt fokus på folkeskolens opgave og ansvar for at forberede eleverne til videre uddannelse. Det styrkede fokus afspejles først og fremmest i en ændring af folkeskoleloven i 2006, hvor det i formålsbestemelsen blev præciseret, at målet med folkeskolen er at give eleverne kundskaber og færdigheder, der forbereder dem til videre uddannelse efter folkeskolen. Ud over dette er der truffet andre politiske initiativer: 1) Alle 15-17-årige skal være i uddannelse, beskæftigelse mv., og kommunerne skal følge op herpå. 2) Alle elever, der forlader 9. eller 10. klasse, skal have vurderet deres uddannelsesparathed, når de søger

optagelse på en ungdomsuddannelse. 3) Der skal finde en målrettet vejledning sted i overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelserne med henblik på fastholdelse i uddannelsen.

Center for Strategisk Uddannelsesforskning har med en bevilling på godt 50 mio. kroner, hvoraf godt 40 mio. kroner kommer fra Det Strategiske Forskningsråd, fået til opgave at belyse barriererne for gennemførelse af en ungdomsuddannelse. LP-modellens datasæt udgør en fundamental basis for analyserne, og Center for Vidensbaseret Pædagogisk Praksis indgår i et samarbejde med Center for Strategisk Uddannelsesforskning, hvor professor Thomas Nordahl er tilknyttet som en af ni internationale eksperter. I det følgende skal først ses på, hvad vi allerede ved om emnet.

Ungdomsuddannelse – eller ej

Den viden, vi i dag har om gennemførelse, bygger først og fremmest på faktuelle oplysninger fra offentlige registre (Danmarks Statistik og UNI-C), hvor de grundlæggende data har en meget høj validitet. De rent kvantitative oplysninger giver dog ingen forklaringer på forholdene, herunder forskydninger over tid.

Gennem de seneste ti år har omkring 95 procent af en ungdomsårgang påbegyndt en ungdomsuddannelse, men mange falder fra igen. I en beretning til undervisningsministeren (Skolerådets Formandskab 2011) er der foretaget en opgørelse af den faktiske gennemførelse af ungdomsuddannelser inden for fem år efter folkeskolen i perioden 1995 til 2009. Det viser sig, at godt 47 procent af de unge, der afsluttede folkeskolen i 2004, har fuldført en ungdomsud-

dannelse fem år efter (i 2009), mens knap 21 procent er i gang med en uddannelse. Det viser sig også, at andelen af unge, der har gennemført en uddannelse fem år efter afslutningen af folkeskolen, har været faldende gennem de sidste cirka ti år. Derimod er andelen, der er i gang med en uddannelse, stigende i perioden. Andelen, der ikke er påbegyndt eller har afbrudt en uddannelse, er ligeledes begge stigende i perioden, og særligt er der sket en stigning i andelen, der afbryder en påbegyndt uddannelse.

Særskilte analyser for Formandskabet (SFI 2010) med brug af Undervisningsministeriets såkaldte profilmodel viser, at der er stor forskel mellem kommuner og skoler på, hvor stor den andel er, der forventes at have gennemført en ungdomsuddannelse fem år efter folkeskolen. På nogle skoler er det kun 26 procent af eleverne, der forventes at have gennemført en ungdomsuddannelse fem år efter afslutningen af folkeskolen, mens det på andre skoler er 92 procent af eleverne. Spredningen mellem de danske kommuner er mindre end mellem skolerne, men den viser, at forskelle mellem de forventede kommunale gennemførelsesfrekvenser varierer mellem 50 og 80 procent. Man skal dog være opmærksom på, at de skoler og kommuner, der ligger i den høje ende, ikke nødvendigvis er de skoler, der bidrager mest til at give eleverne de faglige kompetencer, som gør dem i stand til at gennemføre en ungdomsuddannelse, idet skolens eller kommunens elevsammensætning spiller en væsentlig rolle for elevernes mulighed for at gennemføre en ungdomsuddannelse. Profilmodellen bygger på, at frafaldet for elever, der forlader skolen et givent år, har samme mønster som i årene forinden – et forhold, der naturligvis kan ændre sig i virkelighedens verden, ikke mindst hvis ungdomsuddannelsernes struktur ændres. Profilmodellens beregninger skal derfor tages med et vist forbehold.

En stor andel af eleverne i folkeskolen fortsætter i en ungdomsuddannelse lige efter skolen. SFI (2010) viser på baggrund af statistiske data, at der allerede tidligt i uddannelsen er en del, der falder fra. Det viser sig for perioden 2005-2008, at 83,1 procent af en ungdomsårgang er i gang med en uddannelse tre måneder efter grundskolen i 2008. De unge fordeler sig på ungdomsuddannelserne ved, at 38,8 procent tilmeldte sig de almengymnasiale uddannelser, 17 procent en erhvervs gymnasial uddannelse og 24,8 procent en erhvervsfaglig uddannelse. Andelen, der tilmelder sig de almengymnasiale uddannelser, har været konstant i perioden 2005-2008, mens andelen, der tilmelder sig de erhvervs gymnasiale uddannelser, har været svagt stigende, og andelen, der tilmelder sig de erhvervsfaglige uddannelser, har været svagt faldende i perioden.

Mange af de elever, der starter på en ungdomsuddannelse, falder dog fra uddannelsen igen (UNI-C 2010a). Det almene gymnasium har det laveste frafald, der fra 2000 til 2008 er faldet fra 20 til 18 procent. De erhvervs gymnasiale uddannelser har frafald på mellem 25 og 22 procent, med det laveste tal i 2008. De erhvervsfaglige uddannelser har de højeste frafald, der har været konstant stigende, fra 41 procent i 2000 til 52 procent i 2008. Igen er der tale om historiske statistiske data af høj validitet.

Interessante statistiske sammenhænge

Statistiske analyser, hvor der inddrages baggrundsoplysninger om de unge, peger på interessante korrelationer, hvor der muligvis kan være underliggende kausalitet. Mens kun godt hver tredje elev med dansk oprindelse falder fra på en erhvervsuddannelse, er tallet over hver anden for efterkommere af indvandrere (Danmarks Statistik 2011). Samme tendens gør sig gældende på de gymnasiale uddannelser. Her er frafaldet for etnisk danske elever på 7 procent, mens elever med anden etnisk baggrund har 13 procent

frafald. En anden vigtig korrelation i forhold til gennemførelse af ungdomsuddannelse er forældres uddannelsesniveau. Af de elever, hvis forældre har en videregående uddannelse, gennemfører 84 procent. Gennemførelsesraten er 72 procent for de elever med forældre, der kun har grundskole som højeste gennemførte uddannelse. På erhvervsuddannelserne er der dog ikke nogen markant statistisk sammenhæng mellem, om de unge gennemfører en uddannelse på normeret tid og deres forældres uddannelsesbaggrund.

Der findes allerede en betydelig viden om statistiske sammenhænge med og måske årsager til frafald, som forskningen i Center for Strategisk Uddannelsesforskning trækker på. Nogle af sammenhængene og de mulige årsagsforhold har folkeskolen ingen indflydelse på, mens skolerne kan påvirke andre. SFI's rapport om overgangen til ungdomsuddannelse (SFI 2010) konkluderer, at de faktorer, som skolen ikke har indflydelse på, herunder først og fremmest elevens socialøkonomiske baggrund, statistisk set forklarer 10 procent af elevens sandsynlighed for at påbegynde en ungdomsuddannelse lige efter 9. klasse og knap 16 procent af deres sandsynlighed for at gennemføre inden for fem år efter 9. klasse. Det må dog samtidig siges, at selv om de statistiske analyser peger på, at folkeskolen naturligvis ikke kan ændre på elevernes socialøkonomiske baggrund, viser PISA-undersøgelsen (Egelund 2010) med stor tydelighed, at Danmark er det nordiske land, der dårligst er i stand til at kompensere for svag social baggrund, mens Finland og Island ligger i top. Et igangværende forskningsarbejde, støttet af Nordisk Ministerråd, søger at afdække de forhold, der kan have forbindelse med de nordiske forskelle, og resultaterne herfra vil blive præsenteret ved en konference i Stockholm i januar 2012.

Effekten af et fagligt løft

Når de nævnte 10 til 16 procent er "taget ud", resterer en række faktorer, som skolen selv kan bidrage til at forbedre. En række undersøgelser, hvor der også forekommer brug af kvalitative metoder, peger på forhold, der sandsynligvis har kausal betydning.

En af de faktorer, der har størst betydning for elevens muligheder for at gennemføre en ungdomsuddannelse, er af overvældende sandsynlighed de faglige kvalifikationer, som elever tilegner sig i folkeskolen. En forløbsundersøgelse, hvor der samtidig er brugt kvantitative og kvalitative metoder, også kaldet en "mixed methods-undersøgelse", viser således, at det faglige niveau og elevens faglige selvsvurdering har betydning for både elevens valg af ungdomsuddannelse og for elevens muligheder for at gennemføre ungdomsuddannelsen (Katznelson og Pless 2007). En statistisk follow-up på en survey med data tilbage fra 1976 (McIntosh og Munk 2006) viser på samme måde, at elevens faglige kvalifikationer i skolen har en korrelation med elevens mulighed for videre uddannelse estimeret som det højeste uddannelsesniveau, eleven ender med at opnå. En tredje undersøgelse (Andersen 2005) viser ved en follow-up af PISA-testede elever i 2000, at der er statistisk sammenhæng mellem gennemførelse af en ungdomsuddannelse og testresultater for læsefærdigheder. I den allerede omtalte statistiske undersøgelse af overgangen til ungdomsuddannelser fra SFI (2010) vises det ydermere, at jo dårligere faglige kvalifikationer – målt ved elevernes karaktergennemsnit ved 9.-klassens-afgangsprøven – desto lavere er sandsynligheden for, at eleven påbegynder og gennemfører en ungdomsuddannelse.

Det ser i øvrigt i SFI's undersøgelse ud til, at 10.-klassens-tilbud tiltrækker alle typer af elever, også dem, der ud fra en faglig vurdering ser ud til at være klar til en ungdomsuddannelse lige efter 9. klasse.

Der er foretaget en statistisk modellering af den hypotese, at andelen af en ungdomsårgang, der gennemfører en ungdomsuddannelse, kan forøges, hvis det faglige niveau højnes i folkeskolen. Modelleringen (Søndergaard 2010) er sket gennem en række beregninger på data fra PISA-undersøgelsen fra 2009, og modellen viser, at hvis de danske læseresultater bringes op på finsk niveau, vil det medføre en stigning i den andel, der gennemfører en ungdomsuddannelse, på omkring 6 procentpoint. Effekten af et fagligt løft sker både, ved at andelen af svage læsere reduceres, og ved at andelen af stærke læsere øges. Beregningerne viser dog, at betydningen af at reducere den andel, der læser dårligt, er dobbelt så stor som betydningen af at øge andelen af stærke læsere.

Det er velkendt, at der er en statistisk sammenhæng mellem elevens socialøkonomiske baggrund og deres faglige resultater i skolen. SFI-rapporten (2010) viser, at den sociale baggrund også har en selvstændig sammenhæng med, hvor meget uddannelse eleven opnår. Især forældres uddannelse har sammenhæng med unges påbegyndelse og gennemførelse af en ungdomsuddannelse. Rapporten viser også, at jo højere uddannelse mødrene har, desto større er den statistiske sandsynlighed for, at eleverne både påbegynder og gennemfører en ungdomsuddannelse. Overordnet set har mødres uddannelse dog større betydning for, om eleven påbegynder en ungdomsuddannelse, end for, om eleven gennemfører uddannelsen. Den sociale baggrunds sammenhæng med elevernes påbegyndelse og gennemførelse af en ungdomsuddannelse ser dog ud til at blive mindre, når elevernes faglige niveau i folkeskolen også tages med i betragtning. I en norsk undersøgelse (Falch og Strøm 2011) vises det, at elevernes faglige niveau i grundskolen er den klart største statistiske forklaringsfaktor for deres sandsynlighed for at gennemføre en ungdomsuddannelse. Undersøgelsen viser endvidere, at den sociale baggrunds betyd-

ning – som i udgangspunktet er stor – mindskes, når det faglige niveau inddrages. Samme konklusion ses i beregninger foretaget på baggrund af tallene fra SFI's undersøgelse af elevernes påbegyndelse og gennemførelse af en ungdomsuddannelse (SFI 2011b). Beregningerne viser endvidere, at det faglige niveau ser ud til at forklare mere af elevernes gennemførelse af en ungdomsuddannelse end af deres påbegyndelse af uddannelsen, hvilket kan tyde på, at en god faglig ballast fra folkeskolen kan neutralisere noget af den sociale baggrunds betydning for gennemførelsen af en ungdomsuddannelse. Alt i alt er der dermed ganske solid dokumentation for betydningen af en god faglig ballast fra folkeskoleårene.

Ud over elevernes faglige kvalifikationer er der sandsynligvis en række andre faktorer, der forklarer skolens evne til at ruste eleverne til ungdomsuddannelser. SFI (2010) konkluderer dog, at målbare kvantitative skolekarakteristika – såsom klassestørrelse og lærernes aldersfordeling – generelt set kun forklarer en lille del af variationen i overgangen til ungdomsuddannelse. Undersøgelsen viser således, at de forskellige skolekarakteristika kun forklarer 1,5 procent af variationen i elevernes gennemførelse af en ungdomsuddannelse, og de forklarer kun knap 2 procent af variationen i elevernes påbegyndelse af en ungdomsuddannelse efter 9. eller 10. klasse. Til sammenligning forklarer elevernes karaktergennemsnit i undersøgelsen mellem 3 og 7 procent, mens faktorer, som skolen ikke har indflydelse på (eksempelvis individuelle elevkarakteristika og forældrenes socioøkonomiske baggrund) forklarer mellem 10 og 17 procent. Det kan tyde på, at skolekarakteristika, der ikke er adgang til i rapportens datamateriale, har større betydning, når det drejer sig om skolekvaliteten, og disse søges afdækket i en igangværende kvalitativ undersøgelse på SFI.

Et gennemgående forhold ved de undersøgte kvantitative faktorer, skolen har indflydelse på (SFI 2010), er, at der er flere skolekarakteristika, der korrelerer med påbegyndelse end med gennemførelse af en ungdomsuddannelse. Det kan blandt andet skyldes, at gennemførelsesandelene måles fem år efter 9. klasse. På de fem år når eleverne at være under indflydelse af andre institutioner end folkeskolen, og eleverne får også generelt mere livserfaring selv, hvilket alt i alt er med til at reducere betydningen af folkeskolen i forhold til andre faktorer. Der er dermed stærkt behov for en kvalitativ belysning af dette område, hvor Katznelson og Pless (2007) allerede har ydet bidrag.

De kognitive færdigheders betydning

Det er værd at være opmærksom på, at det ikke kun er de faglige kompetencer, der forklarer succes i uddannelserne og på arbejdsmarkedet, og der er efterhånden en omfattende forskningslitteratur, der påviser, at både kognitive og ikke-kognitive kompetencer har stor betydning for, hvordan man klarer sig på arbejdsmarkedet. En stor svensk kvantitativ undersøgelse (Lindqvist og Vestman 2011) påviser, at kognitive færdigheder som IQ særligt har betydning for den enkeltes lønniveau. Jo højere kognitive færdigheder, jo højere løn. Betydningen af kognitive færdigheder har især betydning for lønniveauet hos de højest lønnede, herunder særligt personer med høj uddannelse. Til gengæld har kognitive færdigheder begrænset betydning for ufaglærtes løn. Den enkeltes ikke-kognitive færdigheder som vedholdenhed, sociale færdigheder og emotionel stabilitet har imidlertid i høj grad indflydelse på, hvorvidt man er i arbejde. Det gælder særligt for de lavtlønnede. Det skal endvidere understreges, at kognitive færdigheder ikke skal ses som en modsætning til ikke-kognitive færdigheder som vedholdenhed, sociale færdigheder og emotionel stabilitet, tværtimod er der en sammen-

hæng mellem dem, hvilket økonometrikerne Cunha og Heckman (2007) klart peger på.

Ungdommens Uddannelsesvejledning (UU) har som opgave at sikre, at unge fortsætter på den ungdomsuddannelse, de har lyst og evner til, og har således betydning for både påbegyndelse og gennemførelse af ungdomsuddannelsen. En undersøgelse på dette område (SFI 2011a) viser, at størstedelen af skoleledere og lærere på de danske folkeskoler oplever samarbejdet med UU-vejledningen som positivt. Det fremgår også af undersøgelsen, at tilfredsheden med UU-vejledningen ser ud til at være størst på de skoler, der har 10. klasse. I en brugerundersøgelse af Ungdommens Uddannelsesvejledning (UNI-C 2010b) tilkendegiver eleverne, at de på tilsvarende vis er tilfredse med vejledningsindsatsen. Både elever og lærere fremhæver, at vejlederne er en væsentlig kilde til information om ungdomsuddannelserne. Dog viser Katznelson og Pless' (2007) undersøgelse, at eleverne ikke tilskriver vejledningen stor betydning for det egentlige valg af ungdomsuddannelse. Eleverne fremhæver i stedet, at det er individuelle interesser og det faglige niveau, der er den væsentligste faktor for valget af ungdomsuddannelse.

Bidraget fra LP-modellens datasæt

En meget stor del af den forskning, der er gennemgået ovenfor, er af kvantitativ natur og gennemført af økonometrikere, og den er derfor underlagt de begrænsninger, som fremgangsmåden rummer. Forskningen ved Center for Strategisk Uddannelsesforskning skal søge efter årsagsforhold i et mixed methods-design, hvor kvantitative metoder vil blive suppleret med kvalitative samfundsvidenskabelige metoder. Vores hypotese er, at vi kan identificere indflydelse fra: 1) Elevernes faglige færdigheder og deres særlige behov. 2) Elevernes sociale færdigheder og deres særlige behov. 3) Elevernes kendskab og forventning til deres fremtidige karriere. 4) Elevernes

socialøkonomiske baggrund. 5) Kvaliteten af ungdomsuddannelsen. 6) Kvaliteten af den vejledning, de unge har fået.

Den strategiske forskning anvender LP-modellens kortlægningsdatasæt, der ud fra en systemteoretisk teoriramme rummer informationer om, hvorledes elever fra 5. til 10. klasse i 548 danske skoler fra 79 kommuner interagerer med læringsmiljøet. Der foreligger august 2011 data fra 212.644 elever og 28.468 lærere og pædagoger med svarprocenter over 90. Data indeholder informationer om elevernes faglige færdigheder, sociale færdigheder, motivation og engagement for skolearbejdet og eventuelle faglige, emotionelle, sociale eller sygdomsmæssige vanskeligheder og deltagelse i specialundervisning. Fra dette datasæt vil data fra cirka 2000 elever i 2011 og 2012 blive suppleret med information om elevernes

karriereplaner, viden om karrierekrav og information om den rådgivning, eleverne har fået fra forskelligt hold. Disse elever vil blive fulgt i administrative registre, og et matchet sample på to gange 50 elever med og uden drop-out vil blive interviewet i semi-strukturerede kvalitative interview i op til tre år efter, de har forladt grundskolen efter 9. eller 10. klasse.

Det forventes, at vi vil være i stand til at publicere de første kvantitative resultater om elevernes karriereplaner, viden om karrierekrav og information om den rådgivning, eleverne har fået fra forskelligt hold, sammenholdt med kortlægningsdata i 2013, mens de endelige resultater, hvor de kvantitative resultater og de kvalitative resultater kombineres, først vil foreligge i 2015.

Litteratur

- Andersen, D. (2005): *4 år efter grundskolen. 19-årige om valg og veje i ungdomsuddannelserne*. AKF Forlaget.
- Cunha, F. & Heckman, J. (2007): "The Technology of Skill Formation". In: *American Economic Review*, vol. 97, no. 2, pp. 31-47.
- Danmarks Statistik (2011): *Nyt fra Danmarks Statistik*. Nr. 352.
- Egelund, N. (red.) (2010): *PISA 2009. Danske unge i en international sammenligning. Bind 1*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole.
- Falch, T. & Strøm, B. (2011): *Schools, Ability, and the Socioeconomic Gradient in Education Choices*. CESifo Working Paper no. 3313.
- Katznelson, N. & Pless, M. (2007): *Unge veje mod ungdomsuddannelserne. Tredje rapport om unges uddannelsesvalg og overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse og arbejde*. Center for Ungdomsforskning. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Lindqvist, E. & Vestman, R. (2011): "The Labor Market Returns to Cognitive and Noncognitive Ability: evidence from the Swedish enlistment". In: *American Economic Journal: Applied Economics*, vol. 3, no. 1, pp. 101-128.
- McIntosh, J. & Munk, M.D. (2006): *Scholastic Ability vs. Family Background in Educational Success: evidence from Danish sample survey data*. Working Paper 10. SFI.
- SFI (2010): *Veje til ungdomsuddannelse 1. Statistiske analyser af folkeskolens betydning for unges påbegyndelse og gennemførelse af en ungdomsuddannelse*. SFI.
- SFI (2011a): *Skolernes samarbejde med kommunale forvaltninger og øvrige institutioner*. SFI.
- SFI (2011b): *Supplerende beregninger af skolekvalitet*. SFI.
- Skolerådets Formandskab (2011): *Beretning om evaluering og kvalitetsudvikling af folkeskolen 2011*. Rådet for evaluering og kvalitetsudvikling af folkeskolen. Formandskabet. Undervisningsministeriet.

- Søndergaard, J. (2011): *Sammenhængen mellem folkeskolens faglige niveau og sandsynligheden for at gennemføre en ungdomsuddannelse*. SFI.
- UNI-C (2010a): *Tal, der taler 2009*. UNI-C Statistik og Analyse.
- UNI-C (2010b): *UU-centrenes vejledning. Brugerundersøgelse blandt elever i 9. og 10. klasse, maj 2010*. UNI-C Statistik og Analyse.

Denne artikel er oprindeligt bragt i Paideia nr. 2, november 2011.